

Bu Sayıda

[S]osyalist entelektüeller doğrudan kendilerinin olan bir alan kaplamalıdır: Kendi dergileri, kendi teorik ve pratik merkezleri olmalıdır. Herkesin not ya da terfi için değil toplumu dönüştürmek için çalıştığı, eleştiri ve özeleştirisinin hararetili ama aynı zamanda karşılıklı yardımın ve teorik ve pratik bilgi değişiminin de yoğun olduğu yerler: Bazı yönlerden geleceğin toplumunu önceden canlandıran yerler.

E. P. Thompson¹

Praksis, yirmi beş yıl önce yola çıkarken, Thompson'ın yirminci yüzyılın son çeyreğinin başlarında sarf ettiği bu sözleri kendisine rehber edinmişti. Sosyal bilimlere Marksist müdahalelerin doğrudan kendisine ait bir praksis imkânı yaratma çabasıyla yoluna devam ederken, yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinin de hem tanığı hem öznesi oldu. "*Praksis*'in Praksisi: Düünden Bugüne, Bugünden Yarına" başlığını taşıyan 72. sayımız, bir yandan bu çeyrek asırlık emeği, tanıklık ve faillik sürecini, diğer yandan eleştirel düşüncenin praksisini ve geleceğini tarihsel materyalizm odağında yeniden değerlendirmeyi hedefleyerek yola çıktı.

Çağımız, kapitalist üretim tarzının içsel çelişkilerinin eşzamanlı ve iç içe geçen krizlere dönüştüğü, ekolojik yıkımın derinleştiği, otoriterleşme eğilimlerinin faşizan rejimlerle kurumsallaştığı ve toplumsal yeniden üretim krizinin normalleştirildiği bir konjonktürde şekillendi. Böylesi bir konjonktür bir yandan Marksizmin sosyal bilimlerdeki güncelliğini tartışmasız biçimde ortaya koyarken, diğer yandan bilgi üretiminin praksisini (bu praksisin araçlarını, kavramlarını ve öznelarını) ve bu bağlamda sosyal bilimlere tarihsel materyalist müdahalenin olanaklarını yeniden düşünmeye zorluyor. Dahası, üniversitelerdeki politik baskı, bilimin fonlar aracılığıyla projelendirilerek yönetilmesi, yayıncılıktaki ticarileşme, editoryal emeğin görünmezleştirilerek sömürülmesi ve "yayın yapma" baskısının kuramsal ve yöntemsel derinliği aşındırması, eleştirel bilgi üretiminin hem pratik hem politik koşullarını daraltıyor.

Bu koşullarda peşine düştüğümüz, *Praksis*'in 25 yıllık bakiyesinin değerlendirmesi de, yalnızca bu zamana kadar nelerin araştırıldığı ve tartışıldığı sorusu ile değil, nasıl bir bilginin kim tarafından, hangi yollarla ve hangi araçlarla üretildiği, nasıl dolaşıma sokulduğu, bu süreçlerden kimin yararlanabildiği ve nihayet üretilen bilginin hangi mücadele ufkuna bağlandığı sorularıyla birlikte ele alınması gerektiren geniş bir kapsama açılıyor. Bu geniş kapsam içinde, *Praksis*, Marksist Sosyal Bilimler Dergisi olarak 25. yaşını kutlarken, yayın pratiği ve birikimiyle bu alanın tarihsel sürekliliğini taşıyan ender kolektiflerden biri olarak, eleştirel sosyal bilimlerin hem teorik derinliğini hem de politik yönelimlerini canlı tutma çabasında özgün bir yer tutuyor.

Dergimiz, her biri belirli bir dosya konusu, sorunsalı ve sorun alanıyla çıkan (Gezi özel sayısı dahil) 72 sayıda toplam 586 farklı yazara ve 98 çevirmene; 105'i çeviri olmak üzere 669 makale ve değerlendirilmeye, 62 kitap eleştirisine, 25 söyleşi ve yuvarlak masaya, toplam 15.995 sayfaya yer verdi (bkz. bu sayıda yer alan, Fuat Özdiñç tarafından hazırlanan *Praksis* Dergisi Alfabetik Makale Dizini). Yaratığı canlılık ve bu canlılığın kesintisiz sürekliliği bakımından bu rakamlar başlı başına takdire şayan. Emeği geçenlere ne kadar teşekkür etsek az; emeği geçenler kendileriyle ne kadar gurur duysa yine az!

¹ Merrill, M. (1976) "An Interview with E. P. Thompson", *Radical History Review*, (12): 4–25. "Çıkarken" başlıklı yazımız için bkz. <https://www.praksis.org/cikarken/>

Praksis'in özgünlüğü ve katkıları, kanımızca, esas olarak, bu nicel göstergeleri de ortaya çıkaran nitel bağlantıların, kuramsal-politik yönelimlerin ve derinliğin peşine düştüğümüzde görünür hâle geliyor.

Bu doğrultuda, bu sayıya hazırlanırken, *Praksis* Yayın Kurulu'nun da desteğiyle, sayı editörleri olarak derginin bugüne kadarki bakiyesini kuramsal ağırlık merkezlerine göre, geriye dönük ve büyük fırça darbeleriyle haritalandırmayı denedik. Sosyal bilimlere Marksist müdahalelerin bütünlüşik haritası olarak da okunabilecek bu çalışmaya *Praksis* Hafıza/Miras Envanteri adını verdik. Gezi özel sayısıyl birlikt toplam 72 sayıyı dokuz aks altında toplayabileceğimizi düşünüyoruz (bkz. Tablo 1). Bu haritalandırma çabasının kendisini Ecehan Balta'nın "Bir Derginin Kendi *Praksisi*" başlıklı yazısında, *Praksis*'in hafızası, mirası ve geleceği bağlamında bir tartışma olarak okuyabilirsiniz.

Hem kendimize hem okurlarımıza bir uyarı notuyla: *Praksis* sayılarını katı sınırlarla tasnif etmenin güçlüğünün ve risklerinin farkındayız. Her bir sayı kendi başına özerk bir aks olarak değerlendirilebileceği gibi, bir başlık altına koyduğumuz bir sayı pekâlâ bir başka aksın içine de yerleştirilebilir. Niyetimiz "(tam) doğru" bir tasnif yapmak değil; daha ziyade *Praksis*'in çeyrek asırlık katkıları, öne çıkan tartışma damarları, nerelerde güçlü olduğumuz ve nerelerde daha yürüyecek yolumuzun olduğu üzerine hep birlikte düşünebilmek.

Tablo 1: *Praksis* Hafıza/Miras Envanteri: Çeyrek Asırda 72 Sayı 9 Aks (*Praksis* Bütünlüşik Marksist Eleştiri/Müdahale Haritası)

Aks No ve Adı	Sayı Adedi	Kapsadığı Sayılar	Payı (%)
AKS 1: Yöntem, Tarih Yazımı ve Kuramsal-Epistemolojik Mücadele	12	1, 3, 13, 17, 18, 33, 47, 48, 54, 58, 67, 68	16.67%
AKS 2: Sınıf Analizi, Emek Süreçleri ve Birikim Rejimleri	9	8, 16, 19, 22, 32, 38, 55, 59, 61	12.50%
AKS 3: Feminist Teori, Maddeci Feminizm ve Toplumsal Yeniden Üretim	5	20, 52, 53, 57, 65	6.94%
AKS 4: Ekoloji, Eleştirel Tarım-Gıda Çalışmaları ve Sosyo-Ekolojik Dönüşümler	3	25, 43, 63	4.17%
AKS 5: Devleti Sınıf İlişkisi Olarak Düşünmek: Ulus-Devlet, Siyasal Rejimler ve Otoriterleşme	11	5, 9, 10, 12, 23, 27, 30-31 (Çift), 37, 40, 71	15.28%
AKS 6: Mekân, Kent ve Ölçek Tartışmaları	4	2, 15, 49, 60	5.56%
AKS 7: İdeoloji, Kültür ve Hegemonya	7	4, 26, 35-36 (Çift), 41, 42, 56	9.72%
AKS 8: Küresel Kapitalizm, Emperyalizm, Sömürgecilik ve Irkçılık	10	11, 28, 29, 39, 44-45 (Çift), 50, 51, 66, 69	13.89%
AKS 9: Sosyalizm Tahayyülü, Sınıf Siyaseti ve Mücadele Deneyimleri	11	6, 7, 14, 21, 24, Gezi Özel, 34, 46, 62, 64, 70	15.28%
Toplam	72 Sayı	1'den 71'e Tüm Sayılar + Gezi Özel Sayısı	100.00%

Bu düşünme çabası içinde envanterin dokuz aksını kısaca şöyle özetleyebiliriz: Yöntem, tarih yazımı ve kuramsal-epistemolojik mücadele aksı (12 sayı), ilk sayımızdaki “Tarihsel Materyalizmin Güncelliği” dosyasından Marx ve Engels’in iki yüzüncü yıllarına, tarih yazımı tartışmalarından akademinin piyasalaşmasına uzanan hattımız; pozitivist ve postmodernizm karşı tarihsel materyalist yöntemi tahkim ettiğimiz alan. Muammer Kaymak bu aksı değerlendirdiği yazısında *Praksis*’in kuruluşundan itibaren teorik bilgiyi ve bilgi üretiminin yönetsel ve kurumsal sorunlarını dünyayı değiştirmeye dönük eleştirel bir perspektifle ele aldığını vurguluyor. Sınıf analizi, emek süreçleri ve birikim rejimleri aksı (9 sayı), sınıf tartışmalarını, gündelik hayat içinde emek süreçlerini, güvencesizleşmeyi, borçlandırmayı, dijitalleşmeyi ve bağımlı finansallaşmayı birlikte ele alıyor; Ezgi Pınar “25 Yıllık İsrar” başlıklı yazısında bu hattın sürekliliğini izliyor. Feminist teori, maddeci feminizm ve toplumsal yeniden üretim aksı (5 sayı), sermaye birikimi ile ataerkinin eklenmesini, ev içi ve bakım emeğini, hayatın yeniden üretildiği alanları kuramsallaştırıyor. Nevra Akdemir bu hattı bir gecikmenin ve ardından gelen kuramsal kırılmanın hikâyesi olarak okuyor. Ekoloji, eleştirel tarım-gıda çalışmaları ve sosyo-ekolojik dönüşümler aksı (3 sayı), doğanın metalaşmasını, metabolik yarılmayı ve tarım sorununu izliyor. Ecehan Balta’nın “Ekolojik Krize Marksist Bir Yanıt Aramak: *Praksis*’in Ekoloji Aksı” başlıklı değerlendirmesi bu hattın sayısal ağırlığından çok daha büyük bir kuramsal ve politik yer tuttuğunu savunuyor.

Devleti sınıf ilişkisi olarak düşünmek aksı (11 sayı) ise kapitalizm-demokrasi geriliminden pasif devrim tartışmasına, kamu politikalarından zor ve şiddet aygıtlarına uzanan ve 71. sayıda “Yeniden Kapitalist Devleti Tartışmak” başlığıyla bir kez daha açılan ana omurgalarımızdan. Küresel kapitalizm, emperyalizm, sömürgecilik ve ırkçılık aksı (10 sayı), devlet tartışmalarıyla da yakından bağlantılı bir şekilde, emperyalist bölüşüm ve hegemonya mücadelelerini, Kürt meselesini, 1915’i, göçü ve savaşı kapitalist modernitenin kurucu unsurları olarak ele alıyor. Gürsan Şenalp bu iki aksa dair “Devleti Sınıf ilişkisi Olarak Düşünmek: *Praksis*’in 25 Yıllık Serüveni” başlığını taşıyan yazısında, *Praksis* dergisinin yayın hayatına başladığı 2000’lerin başından günümüze uzanan süreçte Türkiye’nin siyasal ve ekonomik dönüşümünü, bu dönüşümün sosyalist sol açısından doğurduğu teorik ve siyasal soruları ve derginin bu tartışmalar içindeki konumunu değerlendiriyor. Şenalp, hem yaşanan tarihsel kırılmaları (1990’ların krizleri, AKP’nin yükselişi, 11 Eylül sonrası küresel dönüşüm) hem de bu süreçte Marksist teori ve sosyalist siyasetin karşılaştığı temel sorunları (sınıf, kimlik, devlet, küreselleşme, otoriterleşme) özetleyerek, *Praksis*’in bu sorulara nasıl yaklaştığını ana hatlarıyla ortaya koyuyor.

Mekân, kent ve ölçek aksı (4 sayı), kapitalizmin coğrafi yayılımını, neoliberalizmin kentsel izdüşümünü, Marksist yöntemde ölçek sorununu ve müşterekleri konu ediyor. Deniz Ay, Bülent Batuman, Ali Ekber Doğan, Fırat Genç, İbrahim Gündoğdu ve Mehmet Penpecioğlu’nun “*Praksis*’in Mekân, Kent ve Ölçek Tartışmalarına Katkıları Üzerine Kolektif bir Değerlendirme” başlıklı kolektif tartışması bu birikimi bir arada ele alıyor. İdeoloji, kültür ve hegemonya aksı (7 sayı), rıza üretim mekanizmalarını, sağın ideolojik haritasını, laiklik ve simgesel siyaset tartışmalarını kapsıyor. Bülent Batuman “Kültürel Çalışmaların *Praksisi*, *Praksis*’in Kültürel Çalışmaları” yazısında kültürel çalışmaların *Praksisi* ile *Praksis*’in kültürel çalışmalarını karşılıklı olarak sınıyor. Nihayet sosyalizm tahayyülü, sınıf siyaseti ve mücadele deneyimleri aksı (11 sayı), derginin adını aldığı kavrama sadık kalarak tarihsel ve güncel direniş pratiklerini, Latin Amerika’dan Gezi’ye uzanan deneyimleri ve sosyalist stratejiyi tartıştığımız stratejik merkez. Ali Yalçın Göymen’in “Marksizmin Geleceği Üzerine Bir Deneme” isimli değerlendirmesi bu aksın bugüne uzanan sorusunu üstleniyor.

Böylesi bir haritalandırmaya, hafıza ve miras envanteri dökümü çabasına yönelik bir noktanın altını tekrar ve ısrarla çizmek istiyoruz: *Praksis*’in özgünlüğü, bütün bu aksları ve eksenleri, başlıkları ve sorun alanlarını, birbirinden kopuk uzmanlık adacıkları olarak değil, bütünleşik bir kuramsal-politik Marksist

müdahalenin analitik araçları olarak görmesinde; kapitalist toplumsal ilişkilerin amansız eleştirisinin eşzamanlı ve iç içe geçen unsurları olarak harekete geçirmesinde. Bu bakımdan, yukarıdaki tasnifin, ancak bu bütünlük karakter çerçevesinde yol gösterici olabileceğini tekrar hatırlatmakta yarar görüyoruz. Ali Ekber Doğan'ın "Eleştirel Eleştirinin Marksist Eleştirisi Bakımından *Praksis*'in 25 Yılı" başlıklı yazısı, bu bütünlük karaktere bir başka açıdan yaklaşıyor. Derginin çeyrek asırlık yayın hayatını, Marx ve Engels'in polemik geleneğinden hareketle mercek altına alıyor ve 71 sayı boyunca soldaki hegemonik eğilimlere yöneltilen eleştirilerin tematik bir dökümünü sunuyor. Doğan, *Praksis*'in sadece akademik bir dergi olmadığını, toplumsal muhalefetin yükseldiği dönemlerde yeniden siyasi pusulasını netleştiren bir polemik de öznesi olduğunu vurguluyor.

Praksis'in 25. yılı vesilesiyle, derginin yayın kurulundan erken kaybettiğimiz iki dostumuz Sevilay Kaygalak ve Nuray Ergüneş'i anmak, onların açtığı sorulardan bugüne bakmak üzere bir yuvarlak masa söyleşi gerçekleştirdik. Özgün Akduran, Ecehan Balta, Besime Şen ve Melda Yaman'ın katıldığı bu söyleşide, Sevilay'ın kent, göç ve sınıf oluşumunu birlikte düşünme biçiminin bugünün barınma, yerinden edilme ve ekoloji mücadeleleri için taşıdığı anlam; Nuray'ın finansallaşma, kadın emeği ve toplumsal yeniden üretim arasında kurduğu bağların geçim ve bakım krizini anlamadaki yol göstericiliği; ve her ikisinin de akademik üretim ile siyasal bağlılık arasında kurduğu kopmaz ilişkinin, bugünün güvencesizleşen, rekabetçi ve siyasal baskıların ağırlaştığı akademi koşullarında neden hâlâ bir direniş pratiği olduğu tartışıldı. Onların bize bıraktığı mirasın, belirli sonuçlardan çok bir araştırma etiği olduğu; eleştirel sosyal bilimlerin farklı toplumsal süreçler arasındaki bağları yeniden kurma ve teoriyi mücadeleden ayırmama sorumluluğu olduğu bir kez daha hatırlandı.

Çeyrek asrın muhasebesi yalnızca sayfalarda değil, farklı coğrafyalarda da yapıldı. *Praksis*'in 25. yılı vesilesiyle Berlin-Kreuzberg'de 8 Haziran 2026 günü, Almanya'nın iki köklü Marksist dergisi Prokla ve Das Argument ile bir araya gelindi. Moderatörlüğünü Ali Yalçın Göymen'in, panelistliğini Nevra Akdemir, Markus Wissen ve Lukas Meisner'in üstlendiği bu buluşma, yalnızca bir yaş günü kutlaması değil; üç derginin ortaklaştığı entelektüel, politik ve örgütsel yakınlaşma alanlarının tartışıldığı bir diyalogtu. Meisner'in "Sadece işçi sınıfının değil, Marksist dergilerin de birleşmesi gerekiyor" vurgusu, Wissen'in akademik ve akademi dışı alanlar için ortak mücadele çağrısı ve Akdemir'in ortak tematik dosyalar, çeviri ağları ve genç araştırmacıları buluşturma gibi somut adımlarla bu dayanışmayı pratiğe dökme önerisi, panelin belki de en kalıcı izi oldu: *Praksis*'in yürüyüşü sınırları aşıyor.

Praksis'in 25. yılı için düzenlenen etkinliklerden biri de Tarihsel Materyalizm İstanbul Konferansı'nda 4 Nisan 2026'da gerçekleştirilen "*Praksis* Dergisi'nin 25. Yılı" paneli oldu. Fuat Özdiñç, Havva Ezgi Doğru ve M. Gürsan Şenalp'in konuşmacı olarak yer aldığı, Deniz Ay'ın moderatörlüğünü üstlendiği bu panelde, derginin 4 Aralık 1999'daki kuruluş hikâyesinden yayın kurulunun demokratik işleyişine, gönüllülük temelli editöryal süreçlerden dijital geçişin okunurluk ve erişilebilirlik üzerindeki etkilerine kadar pek çok boyut ele alındı. Özdiñç'in E.P. Thompson alıntısıyla vurguladığı "doğrudan kendimize ait bir alan" kurma iddiası, Doğru'nun aktardığı işbölümü ve dayanışma pratikleriyle somutlanırken; Şenalp'in kendi *Praksis*'le tanışma hikâyesi üzerinden aktardığı entelektüel dönüşüm, derginin yalnızca bir yayın değil, aynı zamanda bir kuşak için bir ufuk çizgisi olduğunu gösterdi. Panel, *Praksis*'in akademik titizlik ile politik angajmanı, kurumsallık ile gönüllülüğü, basılı gelenek ile dijital geleceği bir arada tutma çabasının canlı bir örneği olarak hafızalarda yer etti. Berlin ve İstanbul'da gerçekleşen 25. Yıl panellerinde alınan ses kayıtlarının düzenlenmiş deşifreleri bu sayıda söyleşiler olarak yer alıyor.

Bu notları akılda tutarak, *Praksis* Hafıza/Miras Envanterini tekrar önümüze koyduğumuzda gördüğümüz şeylerden biri, böylesi bir tasnifin çeyrek asrın tamamına ilişkin bir resim çıkarmakla birlikte, tarihsel eğilimlere, özellikle son yılların dağılımına ilişkin de önemli gözlemler yapmaya imkân verdiği oldu.

Örneğin, Feminist teori ve toplumsal yeniden üretim aksında 20. sayıdaki “Maddeci Feminizm” dosyasını izleyen dört dosyanın tamamı derginin son üçte birlik dönemine ait. Ekoloji hattı, “Ekolojik Krize Yanıtlar”dan “Tarım Sorunu”na ve “Ekokriz”e her dönüşünde kapsamını genişleterek *Praksis* sayfalarında yer buluyor. Son on sayımıza baktığımızda ekokrizin, kadın emeğinin, göçün, akademinin ve jeopolitik şiddetin arka arkaya dosya konusu olduğunu görüyoruz. 72. Sayımıza gelen hakemli yazılar da bu eğilimi takip ediyor: yedi makalenin üçü ekoloji aksında, ikisi müşterekler tartışmasında, biri feminist teori ile sömürgecilik ve ırkçılık eksenlerinin kesişiminde duruyor.

Bu yoğunlaşmayı yalnızca *Praksis*’in kendi tercihlerinin ve yönelimlerinin bir göstergesi olarak okumuyoruz. Ekolojik yıkım, bakım ve yeniden üretim alanlarının çöküşü, yerinden edilme ve zorunlu göç, entelektüel emeğin güvencesizleştirilmesi, bozulan ateşkesler ve kalıcılaşan savaş hâli gibi listesi uzatılabilecek gelişmeler salt ‘yeni’ araştırma temaları değil, aynı zamanda kapitalist toplumsal ilişkilerin ürettiği yıkımın ve ıstırapın bugün en fazla yoğunlaştığı alanlar. *Praksis*’in kuramsal-politik ağırlık merkezinde gözlenen eğilimler salt editoryal bir yönelim değil, eleştirinin nesnesinin kendisinde gözlenen eğilimlerin bir iz düşümü aynı zamanda. Tarihsel materyalist yöntem de kanımızca bunu gerektiriyor: soyut bir kapitalizm eleştirisi değil, somut toplumsal ilişkilerin somut eleştirisi. Bu anlamda son on yılın dosya başlıklarını, dergimizin ilk sayısında ilan ettiğimiz “tarihsel materyalizmin güncelliği”nin bir uzantısı, bizzat bu güncelliğin kendisi olarak görüyoruz.

Bu güncelliğin çetrefilleştiği bir taraf daha var. Yıkımın yoğunlaştığı bu alanlar, aynı zamanda neoliberal akademi koşullarında popülerleşen, fonlanabilir hâle gelen, kendi literatürünü, dergilerini, kongrelerini ve kariyer güzergâhlarını üreten uzmanlık alanları olarak da öne çıkıyor. Eleştiri, eleştirdiği toplumsal ilişkilerin dayattığı iş bölümünü kendi içinde yeniden üretebiliyor: ekoloji çalışmaları, toplumsal cinsiyet çalışmaları, göç çalışmaları, birbirinden ve kapitalist toplumsal ilişkilerin bütünlüğünün eleştirisinden kopabiliyor. Kimi zaman da eleştirinin dili, eleştirdiği şeyin meşrulaştırılmasına ekleniyor. Bu sayımızda yer verdiğimiz iki makalenin odağında yer alan “yeşil dönüşüm” ve “açık bilim” bunun en görünür örneklerinden. *Praksis*’in bütünleşik Marksist müdahale iddiası bu noktada ikinci bir forma daha bürünüyor. Mesele yalnızca kapitalist toplumsal ilişkilerin tarihselliği içinde kalmak değil, aynı zamanda bu tarihselliğe verilen eleştirel yanıtların da eleştirisi olabilmek: Marx ve Engels’in daha 1844’te formüle ettiği anlamda: eleştirel eleştirinin eleştirisi.² Bu, dışarıdan eklenen bir polemik tutkusu değil, yöntemin kendisinden çıkan bir zorunluluk; çünkü eleştirinin uzmanlık adacıklarına bölünmesi de aynı toplumsal ilişkilerin bir ürünü.

Bu sayının yazılarını bir araya getiren şey de, bizce, bu ikili hareket. Hepsi kapitalist yıkımın yoğunlaştığı bir alana bakıyor; ama hiçbirisi o alanın yerleşik eleştirel diliyle yetinmiyor. Yeşil mutabakatın, açık erişimin, liberal veganlığın, postkolonyal kuramın ve gündelik direniş kavrayışlarının eleştirisi üzerinden ilerliyorlar. Yirmi beş yıllık birikimin bugün iş gördüğü yer de kanımızca burası.

Praksis’in geriye dönük haritalandırmasında yer alan sınıf analizi ve devlet kuramı gibi akslar ise bu sayıda ayrı birer tartışma olarak değil, yazıların tamamının üzerinde çalıştığı zemin olarak karşımıza çıkıyor: yeşil dönüşüm kâr alanı olarak kodlayan sermaye fraksiyonları, hayvan-sanayi kompleksinde artı-değer üretimi, sömürgeci kapitalizm ve militarizasyon, bilgi tekelleri ve akademik emeğin bedelsiz kullanımı, ilksel birikimde siyasal iktidarın yoğunlaşması. Yirmi beş yılda tahkim edilen bir kuramsal yönelimin, artık kendi başına konu edilmek yerine yeni sorun alanlarında iş görür hâle gelmesi,

² Ali Ekber Doğan’ın sayımızda yer alan “Eleştirel Eleştirinin Marksist Eleştirisi Bakımından *Praksis*’in 25 Yılı” başlıklı yazısı bu meseleyi derginin polemik geleneği üzerinden ayrıntılı olarak ele alıyor.

kanımızca envanterin gösterdiği en anlamlı şey. *Praksis*'in 25 yıllık bakiyesi de esas olarak burada, tarihsel materyalizmin güncelliğinde ve bu güncelliğin praksisinde yatıyor!

Bu genel çerçeve içinde 72. Sayımızda yer alan yedi hakemli makaleyi üç öbek hâlinde okumayı öneriyoruz.

Praksis kavramına dönmek. İlk iki yazı, derginin adını aldığı kavramı doğrudan sorunsallaştırıyor. Sevinç Türkmen, "Marx'ın Praksis Kuramı Aracılığıyla Ekolojiyi Yeniden Düşünmek" başlıklı çalışmasında praksi özgürlük sorunsalı etrafında – özgür etkinlik, devrimci pratik, öz-etkinlik olarak – ele alıyor ve bu tartışmanın bugün yürütülebileceği bağlamlardan birinin ekoloji olduğunu ileri sürüyor. Yazı, insan doğası tartışmasına yeniden dönmek için Marx'a iki yönlü bir soruşturmayla yaklaşıyor: bir yandan Marx'la doğrudan karşıtık içeren idealist praksis örneklerine, diğer yandan onun fikirlerinden dolayı ya da dolaysız yararlanan ekososyalizme bakarak. Böylece kavramın hem dışarıdan hem içeriden sınanmasını mümkün kılıyor.

Behzat Hiroğlu ve Sibel Bekiroğlu, "Gündelik Direnişten Tarihsel Kopuşa: De Certeau ve Benjamin'de Taktik ve Praksis" başlıklı yazılarında, tahakküm altındaki öznenin özgürleşmeye yönelik bir eyleycilik geliştirmesinin koşullarını soruyorlar. De Certeau'nun gündelik pratiklerdeki yaratıcı sapmalara odaklanan taktik kavramı ile Benjamin'in tarihsel sürekliliği kesintiye uğratan devrimci praksis anlayışını karşı karşıya getirmek yerine, ikisini failliğin birbirini tamamlayan iki boyutu olarak okuyorlar. Yazının ısrar ettiği soru bizce sayının bütününe de temas ediyor: gündelik direniş anları hangi koşullarda devrimci bir kopuşun imkânına dönüşür?

Ekolojik krizin politik ekonomisi. İkinci öbek, ekoloji aksını iki farklı ölçekten genişletiyor. İlker İnmez ve Erhan Korkmaz, "Doğa-Sermaye Çelişkisinden Türler Arası İlişkilere: Marksist Bir Vegan Praksis Önerisi"nde materyalist ekolojik kriz analizini türler arası ilişkileri kapsayacak biçimde genişletiyor. Metabolik ayrışma teorisinden hareketle türcü yabancılaşmanın ve insan olmayan hayvanların metalaşmasının hangi mekanizmalarla işlediğini, hayvan-sanayi kompleksi içinde yalnızca emeğin değil biyolojik süreçlerin de sömürüye tabi kıldığını gösteriyorlar. Sosyalist deneyimlerdeki türcülüğün izini sürmeleri, yazıyı bir kuramsal genişletme önerisi olmanın ötesine taşıyor; veganlığı hâkim liberal çerçevesinden çıkarıp sermayenin türcü hiyerarsisine karşı postkapitalist bir praksis olarak yeniden kurmayı öneriyorlar.

Furkan İncedayı, "Yeşil Mutabakatın Gölgesinde: Türkiye Ekseninde Ekolojik Eşitsiz Mübadele ve 'Kirlili' Sermaye Birikimi"nde Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ekolojik krize radikal bir çözüm sunmaktan çok eşitsiz mübadele ilişkilerini yeşil bir örtü altında yeniden ürettiğini savunuyor. Temel tez diyalektik: merkez ülkelerin kendilerini "temiz" olarak tanımlayabilmesi, Türkiye gibi çevre ülkelerin "kirlili" üretim süreçlerini ve çevresel maliyetleri üstlenmesine bağlı. Çimento ve çelikte karbon kaçağı, atık ticaretindeki asimetrik yığılma, Aliağa örneğindeki toksik sömürgecilik pratikleri ve uluslararası finansmanlı projelerin yarattığı çatışma alanları üzerinden yürütülen analiz, yerel sermaye sınıflarının yeşil dönüşümü bir kâr ve rekabet alanı olarak kodlayarak statükoyu koruduğunu gösteriyor. Yazı böylece ekoloji aksını emperyalizm ve bağımlılık tartışmasıyla eklemliyor.

Bilgi, yöntem ve müşterekler. Son öbek, çağrımızın bilgi üretiminin praksisine dair sorusunu üç ayrı yerden ele alıyor. Şilan Tank, "Kürt Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarında Marksist Yöntem Neden Gerekli?" başlıklı yazısında Kürt kadınlar üzerine postkolonyal ve dekolonyal teorilerden yararlanan çalışmaları söylem analiziyle inceliyor. 2000'lerin başındaki kurucu metinlerden son yılların dekolonyal dönemecine uzanan bu eğilimin ortak noktasını, toplumsal cinsiyeti üretim ve mülkiyet ilişkilerinden bağımsız kültürel bir kategori olarak ele alması olarak saptıyor; bunun sonucunda, kadınların failliğini göstermeye çalışırken Doğu-Batı ve modernite-gelenek ayrımlarının, hatta patriyarkayı yeniden üreten

pratiklerin “yerli bir güçlenme biçimi” olarak resmedilmesinin nasıl yeniden üretildiğini tartışıyor. Yazı, Marksizmi Batı merkezci ya da ekonomik indirgemeci ilan ederek dışlayan yaklaşımlara itiraz ederek, Kürt kadınların deneyimlerini ve toplumsal yeniden üretim süreçlerini sömürgecilik, militarizasyon ve ırkçılıkla birlikte kavrayan bir tarihsel materyalist yaklaşımın gerekliliğini savunuyor.

Yılmaz Alışkan, “Açık Bilimin Diyalektiği: Müştereklerin praxisinden Kapitalist Hiper-Sömürüye”de bilimsel bilginin dijitalleşme ve açık erişim politikaları ekseninde geçirdiği dönüşümü inceliyor. Marx’ın genel zekâ ve çitleme kavramlarından hareketle bu süreci “ikinci çitleme hareketi” olarak tanımlıyor; akademik bilgiyi demokratikleştirme vaadiyle ortaya çıkan açık erişim idealinin mevcut üretim ilişkileri içinde nasıl bir hiper-sömürü mekanizmasına dönüştüğünü, akademik emeğin bedelsiz kullanımı ile veri sömürgeciliğinin ve yapay zekâ algoritmalarının hammadde ihtiyacının nasıl kesiştiğini gösteriyor. Yazının sonuç bölümü, radikal lisanslama modelleri, veri kooperatifçiliği ve kamusal dijital altyapılar üzerinden bilgiyi yeniden müşterekleştirmeye dönük somut bir praxis önerisi sunuyor. Editoryal emeğin görünmezleştirilmesini çağrısının merkezine yerleştirmiş bir dergi için bu yazının ayrı bir yeri olduğunu belirtmeliyiz.

İlyas Seyrek ise “Müşterekler ve İlksel Birikimi Karşılıklı Yardımlaşma Teorisi Üzerinden Yeniden Düşünmek”te ilksel birikimi geçim araçlarından yoksun bırakma olduğu kadar kendi kendini yönetme yetisinden yoksun bırakma olarak okumayı öneriyor. Çağdaş çitleme literatürünün mülkiyet rejimleri, hukuk, beden ve mekân üzerinden yürüdüğünü, buna karşılık çitlemenin doğrudan hedefi olan köy komünü meclisi, lonca ve kent federasyonu gibi kolektif öz-yönetim kurumlarının tasfiyesinin ayrı bir analitik nesne olarak nadiren ele alındığını saptıyor. Kropotkin’i bir ahlak felsefecisi olarak değil, dayanışmacı kurumların sistematik tasfiyesine dair tarihsel-sosyolojik bir kuramcı olarak okuyor. Marksist bir dergide anarşist bir kuramsal kaynakla yürütülen bu tartışmayı, *Praksis*’in yirmi beş yıldır sürdürdüğü polemik geleneğinin bugünkü bir uğraşı olarak görüyoruz.

Çok erken kaybettiğimiz Sevilay ve Nuray’ın üretimi ve emeği bugün *Praksis*’in üzerinde durduğu zeminin hâlâ bir parçası. Onlarla düşünmeye devam ediyoruz. Bu sayının ve gelecek sayıların bu izleği zenginleştirerek yola devam edeceğine inanıyoruz. Yirmi beş yıl boyunca *Praksis* için yazan, makalelere hakemlik yapan, makale çeviren, yazıları dizen, dergiyi dağıtan ve dergimizi okuyan herkese; bu emeği gönüllülük esasıyla ve hiçbir kurumsal güvenceye yaslanmadan sürdüren yayın kurulu ve danışma kurulu üyelerimize içtenlikle teşekkür ederiz. Thompson’ın işaret ettiği o “doğrudan kendimizin olan alan”, ancak bu ortak emek ve kararlı dayanışma sayesinde kaplanabiliyor.

72. Sayı Editörleri